

רב ותלמיד

עשנה של מחלוקת

פרשת קורח מספרת את סיפורה של אחת המחלוקות המפורסמות ביותר ביהדות, זו שהמשנה משתמשת בה כדוגמה לאב־טיפוס של "מחלוקת שאינה לשם שמים"^א. מדובר במחלוקת שזכתה להכרעה מהירה וחדה. הפרשייה כולה לא ארכה יותר מיומיים, החל מהרגע שבו קם קרח וערער בגלוי על מנהיגותו של משה רבנו ועד הרגע שבו נבלע, הוא וכל משפחתו עמו, בבטן האדמה. קץ מבעית, ללא ספק, שנועד להוות סוף פסוק בשאלת סמכותו של משה רבנו, ובהרחבה – לבצר את מעמדם של גדולי הדור, מעתיקי שמועת תורה שבעל־פה, בקרב האומה.

אך האם הצליח הטיפול המהיר בפרשה לרפא את הבעיה מן השורש? מדברי האגדה במסכת בבא־בבא עולה שהדבר אינו ברור כלל. שנים רבות לאחר אותו מעשה, מספרת הגמרא, נערך סיור באתר ההתרחשות. מי שהגיע למקום היה האמורא רבה בר־ב־חנה, שהונחה על־ידי דמותו המסתורית של "ההוא טייעא"^ב, וכך סיפר:

אמר לי [=ההוא טייעא]: תא אחווי לך בלועי דקורח. חזאי תרי ביזעי והוו קא מפקי קוטרא. שקל גבבא דעמרא ואמשינה במיא ודעציתה בראשה דרומחא ועייליה התם, וכי אפיק הווה איחרך איחרוכי. אמר לי: אצית מאי שמעת, ושמעית דהוו אמרין: "משה ותורתו אמת והן בדאין". אמר לי: כל תלתין יומי מהדר להו גיהנם להכא כבשר בקלחת, ואמרי הכי: משה ותורתו אמת והן בדאין.^ג

אגדה סתומה זו, כשאר אגדותיו המופלאות של רבה בר־ב־חנה, צריכה בוודאי לימוד מעמיק. אבל תובנה אחת ניתן לדלות מתוכה גם לאחר לימוד ראשוני בלבד: למרות ההכרעה החדה, חרף הסוף המר שפקד את החולקים על משה רבנו, מחלוקת קורח ותרעומתו על הנהגתו של משה עודן בוערות ומעלות עשן.

^א אבות ה: יז.

^ב סוחר ישמעאלי המגלם בתלמוד את אליהו הנביא.

^ג בבא־בבא ער, א. תרגום: אמר לי: בוא ואראה לך את בלועי קורח. ראיתי שני בקעים והיו מוציאים עשן. לקח אגודת צמר וטבלה במים ונעצה בראשו של רומח והכניסה לשם, וכשהוציאה הייתה חרוכה. אמר לי: הקשב, מה אתה שומע? ושמעתי שהיו אומרים: "משה ותורתו אמת והן בדאין". אמר לי: כל שלושים יום מחזירים גיהנם לכאן כבשר בקלחת, ואומרים כך: "משה ותורתו אמת והן בדאין".

אם נתבונן סביבנו, נמצא שמדובר במעשים שבכל יום. כשם שעמד משה רבנו בשעתו בפני התקפותיו של קורח, כך עומדים היום ממשיכיו – מעתיקי השמועה, מקבלי ומוסרי תורה שבעל-פה, פוסקי הלכה ורבנים בכל אתר ואתר – בפני טענות רבות המבקשות לערער את סמכותם ולחתור תחת הנהגתם. הוויכוח עודנו בעינו, וזקוקים אנו מאוד לאותו קול הנשמע אחת לשלושים יום כשהוא זועק: "משה ותורתו אמת והן בדאין".

תופעה כזו של רעה חולה ועקשנית, שלמרות כל דרכי הטיפול שננקטו בעניינה היא מוסיפה לצוץ מחדש, מלמדת תמיד על קיומו של שורש עמוק לחולי – שלא זכה להכרה. מעבר לתסמינים הבולטים לעין, שביניהם רדידות, יוהרה וחוצפה, שוכנת נקודה של אמת. נקודה זו היא שורש החיים המצדיק את קיומו של הנגיף, ואותה לא ניתן לדחות בקש ולא לפטור כלאחר-ידי. שורש זה בטענתו של קורח מפורש בפסוקים, ובשורות הבאות נשתדל לעמוד על האמת והשקר המשמשים בו בערבוביה.

"כי כל העדה בָּלָם קדָּשִׁים"

ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ודתן ואבירים בני אליאב ואון בן פלת בני ראובן. ויקמו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה קראי מועד אנשי שם. ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אֲלֵהֶם רב לכם כי כל העדה בָּלָם קדָּשִׁים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה'.

כשמציירים במחשבה את תמונתו של קרח המעז פניו במשה, מתקוממים. אך במחשבה שנייה: האם אין אמת בדבריו? אכן, בעם ישראל התגלתה תופעה שאין לה אח ורע: גילוי אלוהי להמון. אם נבדוק את המסורות המעידות על גילוי שמימי בקרב אומות העולם, לא נמצא בהן אחת שטוענת שהגילוי היה שיויוני, כזה שיד הכול שווה בו. תמיד מדובר באדם אחד, או ביחיד סגולה ספורים, המהווים את מקור השמועה. יחידים אלו, מטבע הדברים, הופכים לבעלי הדרגה העליונה בהיררכייה של האמונה המתפתחת מכוחה של אותה התגלות – שהרי הם ה"כלי ראשון", אלו שבדידם הווה עובדא.

אך כשהדברים אמורים במסורת ישראל, הרי זה דבר שכל תינוק של בית רבן יודעו. מקור אמונתנו אינו באישיות מסוימת, אלא במה שראו עינינו ושמעו אוזנינו במעמד הפומבי של מתן תורה בהר סיני. אם ראינו בעצמנו, הרי שלא ניתן להכחיש בפנינו את מציאות האלוהים או את התחברותו עמנו⁷.

⁷ כדברי ריה"ל בספר הכוזרי א: כה ואילך.

יד הכול הייתה שווה במעמד הר סיני. גדולים וקטנים, כהנים ולויים וישראלים עמדו זה בצד זה ושמעו מפי הגבורה מה ששמעו, והרי התורה וקדושתה נתונות לכולם בשווה. גם מילתם של חכמינו ז"ל אמורה: "כתר תורה מונח בקרן זוית, כל הרוצה ליטול – יבוא וייטול"^ה. מתוך השקפה זו, בא קרח וטען טענתו ביתר הרחבה, כדברי חז"ל:

מה עשה? עמד וכינס ר"נ ראשי סנהדראות, רובן משבט ראובן שכניו, והם אליצור בן שדיאור וחבריו וכיוצא בו... והלבישן טליתות שכולן תכלת. באו ועמדו לפני משה, אמרו לו: טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה? אמר להם: חייבת. התחילו לשחק עליו: אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה, זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה?^ו

מתוך שאי אפשר לומר שטענתו של קרח טענת עם הארץ הייתה, פירש הגרי"ד סולובייצ'יק זצ"ל את דבריו בעומק:

דעיקר טענתו הייתה ש"כל העדה כָּלָם קדשים", שכולם שמעו בסיני עשרת הדיברות, וכולם היו ראויים לשמוע אף את שאר דיני התורה ישיר מפיו של הקב"ה, ובזה כיחש בחשיבות עניין הזיקה וההשתייכות שצריכות להיות קיימות בין רב לתלמיד, וטען בזה שאינם צריכים להיות כפופים ומשועבדים למשה רבנו, דבבית שמלא ספרים הרי כבר נתקדש אותו הבית על ידי כל הספרים שבו, וכן בטלית שכולה תכלת, שכבר נתקדשה אותה הטלית על ידי צבעו, ומאיזה טעם זקוקים הם – הבית והטלית – לעוד מקדשים?^ז

ראשון בין שווים

את התשובה כנגד דבריו של קרח מנסח הגרי"ד בהמשך דבריו:

וזה היה חטאו הגדול, כי המסורה עיקר גדול הוא ביהדות, דבוודאי אמת נכון הדבר שכל העדה כולם קדושים הם, אכן כל זה היה אך ורק מכוח התמסרותו של משה רבנו בעדם, שהכינים ולימד להם והנהיג אותם והתפלל בעדם, שרק עלידי המזוזה היחידה שבפתח הבית ורק עלידי החוט היחידי של התכלת הוא דחלה הקדושה על כל הבית שיתמלא ספרים, ועל כל הטלית שתהפך לצבע של תכלת, ורק עלידי קדושת המנהיג והרבי הוא שיכולה הקדושה לחול על כל האומה. והמכחישי

^ה ראה אבות דרבי נתן, פרק מא.

^ו רש"י לבמדבר טז א.

^ז נפש הרב (לגאון הרב צבי שכטר שליט"א, תלמיד מובהק לגרי"ד זצ"ל), עמ' לו.

בנקודה זו כאפיקורס הוא נידון, וכדברי הרמב"ם בהלכות תשובה: "הכופר בפירושה... והמכחיש מגידיה"^ח.

אין אנו מכחישים שלכל עדת ישראל יש נשמה קדושה, וכי בכוח עמל יכול כל יהודי להגיע לדרגות מופלאות. אדרבה, זו הייתה גם תקוותו העמוקה של משה, שלא ביקש גדולה לעצמו אלא התפלל "ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם"^ט. אמנם בפועל, משה מגלם בחייו את תכלית קדושת ישראל, וכל ניצוצות הקדושה שבנשמות ההמון נשענים על קדושתו ובאים מכוחו. רק בזכות התמסרותו, הכנתו, הנהגתו, תפילתו והשפעתו של משה רבנו זכו ישראל למה שזכו.

כפועל יוצא, טוען הגרי"ד, יש להבין כי "המסורה עיקר גדול הוא ביהדות". למרות השיוויון, ישנו סדר היררכי מחייב. בכוח – כולם קדושים; אך בפועל – יש צורך בעמל רב כדי לגלות את הקדושה במציאות הפשוטה, ולכן ניכר הבדל עצום בין משה לבין כל קהל עדת ישראל^י.

אף אנו נשאל כנגדו, זאת מניין? מדוע והיכן מצינו שקדושת העדה היא "אך ורק מכוח התמסרותו של משה רבנו בעדם, שהכינם ולימד להם והנהיג אותם והתפלל בעדם?"

ונשיב: כל המעיין במקראות המתארים את מעמד הר סיני, ולומדם על דרך הפשט, אינו יכול שלא להבין זאת בעצמו.

ראשית, אם אמנם עמדו כל ישראל למרגלות ההר ושמעו "אנכי" ו"לא יהיה לך", הרי זאת בלבד שמעו. את שאר הדיברות שמע משה לבדו ומסרן לישראל. כך גם לגבי תרי"ג מצוות, שניתנו לו לבדו על הר סיני, הן ופירושיהן^{יא}.

שנית, צא ולמד כיצד התגלגלו המאורעות: בשני בסיוון עלה משה אל ראש ההר וקיבל את דבר ה', המציע לישראל את התורה ואת הברית הקשורה בה: "כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל... ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש"^{יב}. בו ביום ירד והציע את הדברים

^ח רמב"ם, הלכות תשובה ג: ח.

^ט במדבר יא כט.

^י אם כן, עיקר נזקה של מחלוקת קורח היה בטשטוש ערך העמל האישי, המוציא לפועל את הקדושה הסגולית הטמונה בכל ישראל בכוח. אומר על כך מרן הרב זצ"ל (אורות, ישראל ותחייתו, טו): "הקנינות [=מורשת קין] עשתה באדם את מעשה המפעל הקרחי בישראל. הקריאה של 'כל העדה פלם קדשים ובתוכם ה' הייתה קריאה לועגת לכל תוכן הקודש ולכל הרוממות וההכנה התוכית הדרושה להיעשות עד שיהיה הקודש מבוסס בחיים באמת... העולם צריך שיכיר, כי לא בהגה אחד, באמרת אמונה מתוארה לבדה, די לאדם לעוף לגן עדן, וכל אוצר הרעה, הרצח והתיעוב, הספון בכל חדרי רוחו, בדמו ובבשרו, יכול להישאר בעינו".

^{יא} ראה גם דברי הגמרא (נדרים לח, א) על פלפול התורה, שניתן למשה לבדו, והוא נהג בו טובת עין ומסרו לישראל.

^{יב} שמות יט ג-ו.

לפני העם, ושמע מפיהם: "כל אשר דבר ה' נעשה"^{יג}. זוהי אותה הקדמת נעשה לנשמע, זכותם הגדולה של ישראל לדורות עולם. למחרת היום, בשלישי בסיוון עם שחר, עלה משה והשיב את דברי העם אל ה'. בתגובה, מפרט ה' באוזניו כיצד יהיה סדר מתן תורה לישראל: "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם"^{יד}. משה יורד ומוסר את הדברים לבני ישראל. למחרת, ברביעי בסיוון, הוא עולה ומספר לקב"ה כיצד התקבלו דבריו: "ויגד משה את דברי העם אל ה'"^{טו}.

עניינה של הגדה זו, העירו חז"ל^{טז}, אינו מחוור, שכן הכתוב אינו מספר על דברים שנאמרו מפי ישראל למשה בשלב זה. אמנם בהמשך הפסוקים מצווה הקב"ה את משה להדריך את העם כיצד יכינו את עצמם לקראת התגלות אלקית ישירה: "והיו נכנים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני"^{טז}. מתוך המענה שענה ה' על דברי ישראל, ניתן להסיק גם מה היה תוכנם של הדברים שהגיד משה בשמם:

"ויגד משה את דברי העם אל ה'" – תשובה על דבר זה שמעתי מהם, **שרצונם לשמוע ממך**. אינו דומה השומע מפי השליח לשומע מפי המלך. רצוננו לראות את מלכנו!^{יז}

אם כן, מלכתחילה לא תוכנן גילוי אלוהי להמון העם, אלא למשה לבדו. הרצון לראות ולשמוע בא מלמטה, ביוזמת העם. הייתה זו משאלת לב נועזת למדי, אך היא נענתה בחיוב על-ידי הקב"ה. אמנם בהמשך הוברר שאין הדבר פשוט כל כך:

ויהי ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה. ויוצא משה את העם לקראת האלקים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר.^{יח}

"ויוצא משה" – מבין השיטין אנו שומעים שהעם לא יצאו עד שדחק בהם והוציאם. ועל הסיום, "בתחתית ההר", אמרו חז"ל: "מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה – מוטב, ואם לאו – שם תהא קבורתכם"^{יט}. ידועה ומפורסמת השאלה: מדוע הוצרכו ישראל לכפיית הר כגיגית, לאחר שהקדימו בעצמם נעשה לנשמע והביעו רצון בלתי מסויג בקבלת התורה? ענו על כך בעלי התוספות: "ואף-על-

^{יג} שם יט ח.

^{יד} שם יט ט.

^{טז} מכילתא דרבי ישמעאל, יתרו, מסכתא דבחדש, פרשה ב.

^{טז} שמות יט יא.

^{יז} רש"י שם יט ט, וראה מכילתא שם.

^{יח} שמות יט טז-יז.

^{יט} שבת פח, א.

פי שכבר הקדימו נעשה לנשמע, שמא יהיו חוזרים כשיראו האש הגדולה שיצאתה נשמתן".²

נראים הדברים שבני ישראל, שביקשו כאיש אחד בלב אחד לראות ולשמוע מה שראה ושמע בחיר הנביאים, הבינו כבר בבוקרו של יום שלא יאצרו כוח להכיל את הגילוי הנורא הזה. כשבא משה לזמן אותם למעמד, לא נשאו אותם רגליהם עד שהוציאים הוא. כשעמדו למרגלות ההר, תקפו עליהם הקולות והברקים עד שדמה בעיניהם כאילו נכפה עליהם הר כגיגית. כאשר שמעו את הקול מדבר, יצאה נשמתן והיו מלאכי השרת מחזירים אותה לגופם.

סופו של דבר, בני ישראל עצמם הכירו את מקומם:

וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השפר ואת ההר עשן וירא העם וינעו ויעמדו מרחק. ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות.^{3א}

אמנם בסופו של יום התברר מעל לכל ספק כי דבר ה' הראשון הוא אשר קם והיה: "בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם". מלכתחילה תוכננה מסירת התורה להתבצע דרך תיווכו של משה, וגם את השמיעה הישירה שזכו ישראל לשמוע מפי הגבורה – יש לייחס לזכותו. לולא דחף והוציא את העם באותו בוקר לקראת האלקים, לא היו שומעים דבר.^{3ב}

וגם בך יאמינו לעולם: מסורת הפסיקה בישראל

מסקנת הדברים ברורה: יש שיוויון בשייכות התורה לישראל, אך לא באופן מסירתה לישראל. מעמד הר סיני נועד מלכתחילה לבסס את מעמדו של משה, "בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם". ביסוס זה נמשך דרך הסדר ההיררכי הברור שבו מסר משה לישראל את התורה שקיבל במרומי ההר: תחילה שנה משה לאהרן את פרקו, לאחר מכן נכנסו בני אהרן, בשלישית באו זקני ישראל ורק לבסוף נכנסו כל העם לפניו ולמדו את פרקם.^{3ב}

² תוספות שם, ד"ה כפה עליהן.

^{3א} שמות כ טו-טז.

^{3ב} דווקא משה הוא שנצטער על הנסיגה, באומרו: "התשתם את כוחי כנקבה, שנצטערתי עליכם וריפיתם את ידי, כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה. וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני?" (ראה רש"י לדברים ה כד)

^{3ב} הקדמת הרמב"ם למשנה.

מתוך כך מובנת החומרה הרבה שמייחסים חז"ל לטשטוש הפער שבין קטן וגדול בלימוד התורה:

אמר רבי יצחק: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהושוו קטן וגדול, שנאמר: "והיה כעם ככהן"^{כד}, וכתוב בתריה: "הבוק תבוק הארץ"^{כה}.

נושא זה היה קרוב מאוד ללבו של הגרי"ד, ובכמה מקומות שפך בפני תלמידיו את כאבו על הטשטוש הנורא השורר בימינו בעניין סמכות גדולי הדור והרבנים המובהקים. להלן ציטוטים אחדים מדבריו:

אנחנו חיים בתקופה שיש בה הרבה זיוף התורה, מבין מבית ובין מבחוץ, ובכדי להגן מפני החשש הזה של זיוף צריכים לעשות קיום (וכמו בשטרות, שהצריכו בהם חכמים קיום השטר). והקיום לאמיתות וטהרת התורה הרי נעשה עלידי כך שיש בכל דור ענקי התורה שלומדים את התורה לאמתה ובטהרתה, ומלמדים אותה כך לאחרים.^{כז}

ובמקום אחר התבטא:

"כי כל העדה פְּלֵם קדשים... ומדוע תתנשאו על קהל ה'" – ובפשוטו רגילים לפרש שהחטא בדברים אלו של קרח היה בסיום דבריו, שאמר "ומדוע תתנשאו על קהל ה'", אבל באמת החטא הוא כבר במה שאמר "כי כל העדה פְּלֵם קדשים"... שווים בקדושתם, מעלתם ומדרגתם... וזה עצמו חטא איום ונורא, שהרי יש לומדי תורה ויגיעים בה, וישנם עמי הארץ. יש תלמיד חכם, ולעומתו יש גדול בתורה, ולמעלה מהם גאון מגאונים ויש נביאים, ולמעלה מכולם משה רבנו ע"ה, וזהו אחד מה"אני

^{כד} ישעיהו כד ב.

^{כה} שם כד ג.

^{כז} שבת קיט, ב.

^{כז} נפש הרב, עמ' לג.

מאמין", שמשנה רבנו ע"ה אינו כשאר הנביאים^{כב}. אין כלל ישראל כולם קדושים קדושה אחת בשווה, אלא יש הבדלים בין זה לזה.^{כט}

בסגנון הדברים הללו כתב גם מרן הרב זצ"ל:

והנה במערכה זאת עלינו להישמר מטעות שיוכלו קלי עולם לטעות, שהאבה הכללית אך בזאת תהיה נכונה, בהסירה את ערך המדרגות שבעם, ולא יוכר איש פחות לפני איש מעלה וחכם לב לפני כסיל אדם. ובאמת זאת הדעה היא המהרסת את כל גדרות עולם, ותשוב לפוקה ולמכשול לקטני בני אדם, שיזנחו עליידי פריקת עול כזאת את עצת חכמים וקדושי עליון, בין בדורותיהם בין בדורות שלפניהם, ומזה תפוג גם כן תורה ויראת ה' הטהורה. על כן הזהירות של מניעת ההשוויה של קטן לגדול וחילוק המעלות, היא מאוד נחוצה... למען יהיו הקטנים נשמעים לגדולים... למען דעת שיש הבדל בין קודש ובין קודש קודשים, בין איש נעלה ובין מי שהוא עוד יותר נעלה.^ל

^{כב} עיין רמב"ם סוף הלכות טומאת צרעת, בביאור חטא מרים שהשוותה את משה לשאר נביאים. וראה עולת ראיה (ח"א עמ' שלד) בזכירת מרים, "זכור את אשר עשה ה' אלוֹקֵיךְ לָמְרִים בְּדֶרֶךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרַיִם", שהוסיף מרן הרב זצ"ל בשם השל"ה את המילים "שנענשה בצרעת על שדיברה במשה". וביאר: "נראה שבכלל זה גם כן לזכור תמיד שאין כל הנביאים דומים למעלת משה רבנו ע"ה... ודבר זה צריך זכירה, מפני שהוא חומה בצורה אל תורת ה' ונצחיותה, כיוון שה' יתברך גזר אומר שאין שום נביא דומה לו במעלתו, ואם כן אי אפשר שיהיה נביא המבטל ח"ו את דבר אחד מדבריו, ואף-על-פי שכבר נאמר שלא קם עוד נביא, מכל מקום נוסף כאן חיוב זכירה תמידית".

^{כט} מגד גבעות עולם, עמ' לח. יש לציין כי בשיטתו של הגרי"ד אין מדובר ברעיון השקפתי בעלמא, אלא בהנחיה מחייבת שכל יהודי מבקש תורה צריך לשים לנגדו בבואו לברר את "דבר ה' זו הלכה", שכן כתב (נפש הרב, עמ' שז): "אמרו לו: תלית שכולה תכלת חייבת בציצית או פטורה?... חוטי הלבן שבציצית מרמזים לדברים המפורשים והמבוארים, וחוטי התכלת מרמזים על הדברים המכוסים ממנו, שאין בידינו להבינם, דאיתא בגמרא במנחות (מג, ב) 'תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכיסא הכבוד', שאין לנו שום השגה בדבר כיסא הכבוד, והרקיע והים גם כן ארוכים ורחבים המה, ואין השכל האנושי יכול לתופסם, ותמיד עלינו להטיל חוט של תכלת בציציותינו, להזכירנו שכולנו צריכים לרבי. ואפילו התלמיד-יחכם הכי מובהק והכי גדול גם כן צריך לרבי. ואפילו כבר נפטר רבו, צריך תמיד לדמות ברעיונו היאך היה מו"ר פוסק בכהאי גוונא, או איך היה נוהג בכהאי גוונא. ודבר זה רצה קורח לעקור, בטוענו 'כי כל העדה פלם קדשים', שכולם שמעו בסיני 'אנכי וכו', וכל אחד יכול לפסוק שאלותיו לעצמו... ואין צריך תמיד לשאול אצל משה רבנו". וכן שמעת מפי מו"ר הרב יהושע נויבירט זצ"ל, שבו ביום פטירת מורו ורבו הגרש"ז אורבך זצ"ל צלצל להגרי"ש אלישיב זצ"ל לבקש ממנו שיהיה לו לרב והוא מבקש להיות תלמידו, אף שהרב נויבירט היה בגיל מבוגר.

^ל עין-אי"ה ביכורים, לג.

נקודה של אמת פנימית

לאחר הדברים והאמת הללו, נשוב למה שפתחנו בו: אמנם בדאי הוא קורח ושקר טפל על משה רבנו, אך יש נקודה של אמת בדבריו. נקודה זו היא הגחלת, שעודה בוערת ומעלה עשן מאתר בליעתו, שכן כל עוד תלמידיו של קורח מוסיפים לשגות בעקבותיו – הרי שאין האמת שבדבריו יכולה להתקבל כראוי ולתפוס את המקום הראוי לה.

על נקודת אמת זו מרחיב מרן הרב זצ"ל בדברים נפלאים שכתב בעניינו של רבי זירא, שעלה לארץ ישראל כנגד דעתו של רב יהודה, רבו. במסכת כתובות מגוללת הגמרא שורה של פסוקים ששני גדולים אלו נחלקו בביאורם, כאשר בסיכומו של עניין סבר רב יהודה שכל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, ואילו רבי זירא חלק עליו. מכיוון שרבי זירא גמר בדעתו לעלות לארץ, לא רצה לראות את פני רב יהודה ולהיפרד ממנו בגלוי, שמא יגזור עליו שלא יעלה. במקום זאת, השתמט מלפניו ("הוזה קא משתמיט מדרב יהודה"), ומצא הזדמנות שבא יוכל לעמוד בסתר ולשמוע את דברי רבו בפעם האחרונה מבלי שירגיש בנוכחותו^א. כתב על כך מרן הרב זצ"ל:

בנפש האדם ישנן אמיתיות כאלה שהן נקנות לו דווקא על-ידי לימוד ועיון, וישנן גם כן אמיתיות שהן נעוצות בעומק הנפש, שהן נעלות מעל כל לימוד וכל הוראה.^ב

בני ישראל קשורים אל התורה בקשר עצמי, מכוח הבחירה שבחר בהן הקב"ה. משום כך, ישנן אמיתות – ואין אמת אלא תורה – שאינן נקנות לאדם בדרך הלימוד והעיון, אלא באות מכוח הקדושה הטמונה בקרבו הוא.

כל היחס הגדול שיש בין הרב אל התלמיד, הוא מוקף בגדר אותם הלימודים שמקורם הוא הלימוד והשינון, אבל אותם הלימודים שהם נקבעים בלבו ונפשו של אדם מצד טבע הנפש האלוהית, שיש בהם מעין קדושתו של אברהם אבינו ע"ה, שלא היה לו רב, ועשה הקב"ה שתי כליותיו כשני רבנים והיו מלמדות אותו חכמה. כשבא האדם למידה זו, ובמקצוע הפרטי שזה הכוח הגדול שבנפש משתמש בו, הוא מוצא את עצמו נאזר בגבורת האמת, ועומד אז גבוה מכל השפעה של כל רב ומורה, כי נפשו מאירה באור אלוהי, דיהיב חכמה לחכימין.

אם כן, הסדר ההיררכי של מסירת התורה מגדול לקטן, ממשה לתלמידיו, אינו הצינור היחידי המחבר בין קדושת התורה לנשמות ישראל. בדרכי הלימוד והעיון, כל ישראל תלמידיו של משה ושל ממשיכיו שבכל הדורות. אך בהתנוצצות האמת הפנימית, כולנו בניו

^א שבת מא, א; וראה כתובות קיא, א.

^ב עין-אי"ה שבת ג: א.

של אברהם אבינו, ובכולנו קבועות שתי כליות שנעשות לנו – לעת מצוא – כשני רבנים. פירוש הדבר הוא שבעוד בבית המדרש אנו קונים חכמה מפיו של גדול, הרי בזמנים מיוחדים אנו מוצאים את עצמנו חכמים בעצמנו. גבורת אמת ואור אלוהי מאירים בנו.

הדברים נפלאים, אך גם מטלטלים. מרן הרב זצ"ל מסייג ומאזן:

אמנם גם אז חובה מוטלת על האיש הגדול, שלא לשכוח שיכול להיות שהאמת הזאת, הנשגבת כבר מכל יחס של השפעה לימודית, היא רק ראויה לו לעצמו; והדרך הכוללת, שבה צריכים לדרוך רוב באי עולם, היא דרך ההשפעה וההוראה, שהיא לעולם צריכה להיות מקושרת ביחס הנשגב שבין רב לתלמיד, ובאמיתת ההכנעה של האחרון אל הראשון.

מרן הרב מכנה את האיש שבנפשו מתחולל כל התהליך המופלא הזה בתואר "הגדול", ויש לשים לב לכך היטב. מן הסתם, לא כל אדם הוא גדול ולא כל תחושה חזקה שיש לפלוגי ביחס להכרעה הנכונה בסוגיה פלונית היא פרי אותה אמת אלוהית המאירה לו משתי כליותיו. אין ספק שדברי הרב אמורים בתלמידי-חכמים, ובגדולים שביניהם. וגם בהם הוא מסייג: על "האיש הגדול" לזכור היטב שבעוד ההכרעה על דרכו הפרטית אכן נתונה לעתים נדירות מאוד בידו הוא²⁷, הרי שהעולם כולו מוסיף להתנהל על פי הדרך הכוללת של ההשפעה וההוראה, וממילא על פי הסדר המדוקדק של השפעת רב לתלמיד והכנעת תלמיד לרב.

מכאן הוא שב למעשה רבי זירא ורב יהודה, ומבאר:

על כן, גם בעת להבת התשוקה הקדושה והעליונה של קדוש עליון זה לארץ-ישראל, אשר אמנם מצא נפשו כבר עומדת בעניין זה על ראש פסגת הכרעת הקדושה הפנימית אשר בחדרי לבבו, וקול אלקים הקורא אליו בכוח ביד ה' אשר עליו חזקה, מוצא אותו נשגב ונעלה מכל קישור לימוד והדרכה אשר בהם נקשר התלמיד אל הרב, על כן לעלות לארעא דישראל הוסכם אצלו אפילו להיפוך מדעת רבו, רב יהודה. אבל בכל זאת לא הסיח רגע דעתו מהוראת הכבוד הדרושה להיות לעולם יסודו של עולם, בכל הדורות ובכל הזמנים, בכל האישים ובכל העניינים. על כן סיבב פני הדבר שיהיה ניכר כמה מכבד הוא את הדעה הגדולה של רבו, וכמה נזהר הוא מעבור על דבריו, עד שגם במקום של יסוד הנטייה העליונה שבעליונות, שהייתה לו למרכז חייו הזמניים והנצחיים, היא עלייתו לארץ ישראל, רק

²⁷ דוגמה לכך שמעתי ממו"ר הגר"א נבנצל שליט"א, ששאלתי אותו בעניין קריאת שם לבת, וענה לי: מו"ר הגרש"ז אמר שיש לקרוא על שם נשים צדקניות המופיעות בתנ"ך, אך אני בהתגוררי מול הר המוריה לא יכולתי שלא לקרוא לבתי מוריה. והרי ידוע על התבטלותו הגדולה של הגר"א לגרש"ז.

"אשתמיט מינייה", כדי שלא יוחש כי עושה הוא בשאט נפש לְמִרְוֹת רוחו של הרב, שבוודאי יש גם לדעתו הגדולה מקום, וכמובן מקום יותר כללי מדעתו הפרטית של התלמיד, שהיא תופסת את כל לבו ונפשו.

מלאכה לא קלה העמיס הקב"ה על כתפיו של איש גדול בתורה, שבא לידי מסקנה שבשאלה מסוימת דורשת ממנו נקודת האמת שבלבבו לסלול דרך לעצמו, שביל יחידים. מחד גיסא, כאשר אמת אלוקית מאירה בלבבו של אדם פרטי ומבהירה לו מעל לכל ספק את המעשה הנכון עבורו, הרי יש כאן אור גדול. מאידך גיסא, נדרש אותו אדם לעמוד על המשמר, שמא יפגע האור הפרטי הגדול הזה באור הכללי וישבש סדרי עולם.

שני כללים גדולים בדבר: הראשון – אם לתלמיד־חכם גדול מותר, מתוך מדרגה גבוהה שזכה לה עד שדבר ה' מאיר בו ומפרש לו את הדרך המיועדת עבורו, אין זאת אומרת שלאחרים מותר. נקודת אמת פרטית היא, ובכן, פרטית. בכל האמור בהנהגת הציבור, זכות הפסיקה עודנה שמורה למשה רבנו ולמעתיקי שמועתו. והשני – חלילה לדרך הפרטית מלסכן את שלמותה ופעולתה התקינה של הדרך הכללית. אם הותר לתלמיד־חכם גדול לפנות לדרכו, הוא עושה זאת בפרטיות, מבלי לסכן את סמכותו של רבו ומבלי לפגוע במעמדו המקודש, שהוא "יסודו של עולם".

תלמידי־חכמים שמקיימים זאת בחייהם ומתבטלים לרבותיהם הגדולים מהם^{לז}, סופם שתלמידיהם יהיו בטלים להם ובכך תימשך שלשלת התורה, כדברי המדרש: "אם שמעת לקול רבך – סופך שאחרים שומעים לך"^{לח}.

אין לנו אלא לייחל לכך שנזכה כולנו להיות הן מתלמידי הנאמנים של משה רבנו והן מבניו של אברהם אבינו, ולכוון בכל מעשינו אל אמיתתה של תורה – הפרטית והכללית – המאירה בנשמות ישראל בצינורותיה השונים.

^{לז} עיין מועד לכל חי לרבי חיים פלאג'י זצ"ל יב: ט, בעניין אמירת "שנהיה לראש ולא לזנב" בראש־השנה – "יכוון שהקטן יהיה משועבד לראש ולא עיר שכולה ראשים, דבפשע ארץ רבים שריה, ולפי זה גם בנים הסמוכים על שולחן אביהם ותלמיד אצל רבו ואצל אדוניו יכול לומר שנהיה לראש, ואין קפידא כלל", עיין שם.

^{לח} מדרש תנחומא, כי תבוא, ד.